

Chris Spriet
illustraties Wim Opbrouck

We
werden
honderd
jaar
ouder

Dichters over de
Eerste Wereldoorlog

 DAVIDSFONDS
UITGEVERIJ

INHOUD

Inleiding	11
De verkoelde stomp overstemt de boom in bloei. Een leven met vader: herinneringen van Margi Blunden	24
Hij die vertrok ging spoorlags (ELINOR JENKINS)	29
De oorlog – FRANZ WERFEL	30
Welbeschouwd – KURD ADLER	38
De kus van moeder – KAREL VAN DEN OEVER	40
Zeppelins – NANCY CUNARD	42
Ter wille van – RUDYARD KIPLING	44
Naar een oorlogsgedicht gevraagd – W.B. YEATS	46
In memoriam, juli 1914 – ANNA AKHMATOVA	48
Vitaï Lampada – SIR HENRY NEWBOLT	52
Vluchtelingen – HERBERT READ	54
De laatste avond – ELINOR JENKINS	56
Keulen. Rijdend over de Rijnbrug bij nacht – ERNST STADLER	60
Station St.-Pancras, augustus 1915 – VERA BRITAIN	62
Wanneer ik vallen moest – FILIP DE PILLECYN	63
De soldaat – RUPERT BROOKE	64
Het autootje – GUILLAUME APOLLINAIRE	68
Wie? – JANE CATULLE-MENDÈS	72
Verslagen land – LT. RENKER	74
Met de Dood in onze kit (ALFRED LICHTENSTEIN)	77
Afscheid – ALFRED LICHTENSTEIN	78
Trein – HELEN MACKAY	82
Oorlogsmeisjes – JESSIE POPE	88
Marslied – ERNST TOLLER	90
Bloem der Jeugd – JOHN GALSWORTHY	92
Cha Till MacCruimein – EWART ALAN MACKINTOSH	96
Oorlog – THEO VAN DOESBURG	98

Kerstnacht – JOZEF SIMONS	99
Onweersnacht – (ALFRED HENSCHKE) KLABUND	100
De dichter en de oorlog – ALBERT EHRENSTEIN	102
Gewetensbezwaarde – EDNA ST. VINCENT MILLAY	106
Patrouille – AUGUST STRAMM	108
Dageraad in de loopgraven – ISAAC ROSENBERG	110
Zeven dagen niks gegeten (CARL ZUCKMAYER)	113
De brief – RAINER MARIA RILKE	114
Alleenspraak (II) – RICHARD ALDINGTON	116
Flanders Fields – ELIZABETH DARYUSH	116
De Profeet – EDMUND BLUNDEN	120
Toen het gareel van het toom – EDWARD THOMAS	126
Voor zijn lief – IVOR GURNEY	132
In Vlaanderen – F.W. HARVEY	134
Oorlogsfilm – THERESA HOOLEY	136
Rondo van de gewetensbezwaarde – D.H. LAWRENCE	138
1917 – CARL ZUCKMAYER	142
Zoveel liefde – en geen meisje (ANONIEM)	144
Zoveel liefde en geen man (ANONIEM)	144
Oorlogsboek – GERRIT ENGELKE	146
Voor een rat – WILLIAM ERIC BERRIDGE	150
Bij onze terugkeer, de zang van leeuweriken – ISAAC ROSENBERG	152
De Turkse loopgraafhond – GEOFFREY DEARMER	154
Sergeant Waurich – ERICH KÄSTNER	156
Observatiepost – FILIP DE PILLECYN	158
Enkele ansichten – L. VIBERT	162
Strijdmakers – ANTOINE BÉNÉVENT	164
Als (1914-1918). Met de gebruikelijke verontschuldigen... (ANONIEM)	166
Ballade van Florentin Prunier – GEORGES DUHAMEL	168
Kom, Zwarte Heer (DHAN GOPAL MUKHERJI)	175
De nacht – GEORG TRAKL	176
Mijn Compagnie (<i>fragment</i>) – HERBERT READ	178
Nacht – EDLEF KÖPPEN	180

Shiva – DHAN GOPAL MUKHERJI	182
De nacht draagt – HANS GATHMANN	184
Oerdood – AUGUST STRAMM	188
Wake – GIUSEPPE UNGARETTI	192
Doods-Wensch – DAAN BOENS	194
Op de oorlogsgrens – ALBERT VERWEY	195
Lied van Tiadatha (<i>fragment</i>) – MAJOR OWEN RUTTER	196
Laatste rekruten – RUDOLF GEORG BINDING	198
Het zwijgen van de meerderheid – ARCHIBALD MACLEISH	200
Wie heeft de wet bedacht? – LESLIE COULSON	202
Als je de mondeloze doden bij miljoenen – CHARLES H. SORLEY	204
Dromers – SIEGFRIED SASSOON	206
<i>'op natuurlijk god na amerika ik</i> – e.e. cummings	208

Bleek-getoiletteerde deerne (HANS LEYBOLD)	211
Nacht onder granaatvuur – HERMANN PLACGE	212
De hymnische vloek – HANS LEYBOLD	214
Gasaanval! – MAURICE GAUCHEZ	216
Dulce Et Decorum Est – WILFRED OWEN	218
Uit: <i>Beautés de 1918</i> – PAUL DERMÉE	220
Expressionist-Artillerist – FRANZ RICHARD BEHRENS	226
Verlaten Forten – PAUL VAN OSTAYEN	230
Door de kalme sector struinend – JEAN COCTEAU	234
Die knaller van jou daar – FORD MADOX FORD	238
Ter nagedachtenis van een lentedood – LOUIS CHADOURNE	240
Voor mijn broer – VERA BRITAIN	242
Nachtronde – EVA DOBELL	244
Paviljoen Everyman – FRITZ FRANCKEN	246
Thuis – ANDREA FRAHM	247
Dit deden zij ons aan – ELEONORE KALKOWSKA	248
Klaagzang van de meisjes die niet getrouwd zullen zijn – JEANNE PERDRIEL-VAISSIÈRE	250
Bewening – RUDOLF GEORG BINDING	252
Verzoening – SIEGFRIED SASSOON	254
Vreemde ontmoeting – WILFRED OWEN	256
'E.P.: Ode pour l' élection de son sépulchre' – EZRA POUND	260

Op naar Poelkapelle en op naar 't front (W.D. COCKER)	265
Op naar Poelkapelle – W.D. COCKER	266
Sint-Elooi: loopgraven – T.E. HULME	268
De Zonnebeekseweg – EDMUND BLUNDEN	270
Ieper-Minsterworth – hertaald, naar IVOR GURNEY	274
'des Halles d'Ypres' – EDMUND BLUNDEN	276
Ieper: januari 1917 en volle maan – hertaald, naar EDMUND BLUNDEN	278
Boerderij bij Zillebeke – EDMUND BLUNDEN	282
Ploegsteert – hertaald, naar ROLAND LEIGHTON	282
Bladval – MARGARET POSTGATE COLE	284
Concert Party in Busseboom – EDMUND BLUNDEN	286
Memorie, vlak alles uit – hertaald, naar IVOR GURNEY	288
Aan de nieuwe Menenpoort – SIEGFRIED SASSOON	288

Blijven thuis de kindermaaksters (HENRIETTE SAURET)	291
Kazerne – OSSIP ZADKINE	292
Ersatz – MAURICE DE VLAMINCK	294
De deserteur – GILBERT FRANKAU	296
Voor een gesneuvelde vaandrig – HENRY DE MONTHERLANT	296
Broers – HEINRICH LERSCH	298
Maning – MARCEL SAUVAGE	300
De Duitse graven – A.P. HERBERT	302
Villanelle – hertaald, naar ROLAND LEIGHTON	304
Misschien – VERA BRITAIN	308
Gedenkplaat – SIEGFRIED SASSOON	310
De verdrinkene – LUCIEN JACQUES	312
Zij – HENRIETTE SAURET	314
Aan de kunstenaars – LUCIEN LINAIS	318
Lofzang voor gedoemde jeugd – WILFRED OWEN	318
'En zachte regens zullen komen' – SARA TEASDALE	320

De muziek van het tweede lansiers (GASTON BURSENS)	223
Gedichten voor de vrede – PAUL ÉLUARD	324
High Wood – PHILIP JOHNSTONE	326
1916, terugblikkend in 1921 – EDMUND BLUNDEN	328
Eretkens – MARCEL MARTINET	330
Reïncarnatie – E. WYNDHAM TENNANT	332
Bloed – LUCIEN LINAIS	336
Lied van de vrede – GASTON BURSENS	338
Radiogram voor de wereld – ARMIN T. WEGNER	340
De oorlog straks – hertaald, naar WILFRED OWEN	342
Bestand – MICHAEL LONGLEY	344
Biografieën	346

DE VERKOOLDE STOMP OVERSTEMT DE BOOM IN BLOEI

Een leven met vader: herinneringen van Margi Blunden

De titel van dit korte gedenkschrift is afkomstig uit Blundens gedicht *'1916 seen from 1921'*. Toegepast op het leven van mijn vader na de Grote Oorlog tekent het de ontheemding die zijn leven als overlevende van de oorlog kenmerkte.

De jongeman die de oorlog in ging, was een verwachtingsvolle tiener vol optimisme, levensenergie en onschuld, meer geïnteresseerd in een plak chocola dan in een pintje bier. De man die de slagvelden verliet, was uitgeput, ziek, getraumatiseerd, reeds ten prooi aan verdriet en *'oud geworden vóór mijn tijd'*. Voor hem was geen normale ontwikkeling van kindertijd naar volwassenheid weggelegd; hij zag zijn jeugd op schandelijke wijze ontnomen. Overleving was zijn grootste uitdaging, omdat hij zich onafgebroken voor de moeilijkheid geplaatt zag met de oorlog en diens blijvende impact op hem te leven.

Ik werd geboren toen hij vijftig jaar oud was, en waar ik dus mee werd geconfronteerd, was een man op latere leeftijd wiens leven zich op verschillende niveaus afspeelde. Hij was dichter, schrijver, leraar, boekverzamelaar, vriend, echtgenoot, cricketspeler, vader van zeven kinderen, en, voor alles misschien, overlevende van een der gruwzaamste conflicten die de wereld ooit heeft meege maakt.

Ik kan me niet herinneren wanneer ik me voor het eerst bewust werd van de oorlog. Ik denk dat het besef onbewust binnensijpelde. Ik was de oudste van zijn tweede gezin – zijn eerste twee kinderen waren weg – Joy vroeg gestorven, Clare en John getrouwd. Ik ving zijn intuïtieve noodsignalen op, die de oorlog uitstuurde. Het waren zaken die onuitgesproken bleven. Ik voelde instinctmatig aan wanneer hij zich terneergeslagen en depressief voelde. Het liet zich aflezen uit zijn houding, zijn gedragingen. In zijn ogen stonden dingen te lezen waar ik geen binding mee had. Bij mij, als kind, deed het vragen rijzen wat dit alles te betekenen mocht hebben.

24

Evenzeer bleef ik in het ongewisse over zijn woede-uitbarstingen. Voor een man met een natuurlijke voorliefde voor rustige, goedelijke bezigheden, die hield van poëzie, de natuur, cricket, boeken en gesprekken over literatuur, verrieden die snibbige uitvallen een kwetsbare natuur die moeilijk viel te peilen. Ik zag op dat ogenblik alsnog geen verband tussen die emotionele zwakheid en zijn oorlogsbabbels. Toen mijn tienerjaren eraan kwamen, was ik vertrouwd met de namen Ieper, Poperinge, Hill 60, Zillebeke, Festubert, Jacob's Ladder, enzovoort.

En de strijdmakers – Tice, Collyer, Vidler, Amon, Worley,...

Terwijl we aan de lunchtafel zaten in ons huis in Hong Kong, waar hij hoogleraar Engels was aan de universiteit, vertelde hij ons over de mannen en de plaatsen van zijn oorlog. Ze werden een deel van het weefsel van ons familieleven. Nooit viel een woord over de gevaren, angsten, ontberingen en beproevingen die hij moet hebben doorstaan. Ik vernam nooit iets over die kant van de oorlog. Neen, zijn gesprekken gingen steevast over de makers en de plaatsen, en heel soms over onverklaarbare voorvallen. Eén daarvan gebeurde minuten voor het losbreken van een bombardement: een volslagen onbekende met zachte pet en regenjas duikt op in een zijloopgraaf, spreekt hem aan en vraagt hem de weg naar de Duitse linies. Eén van tal van spookachtige anekdotes die hij kennelijk nooit uit zijn hoofd heeft kunnen zetten.

Het leek wel of hij, zoals de Oude Zeeman (*The Rime of the Ancient Mariner*, van Samuel T. Coleridge, *De Ballade van de Oude Zeeman*, C.S.), er onmogelijk níét over kon spreken, net zoals hij zich als door een innerlijke stem gedwongen voelde ‘*Undertones of War*’ (zijn oorlogsmemoires, zie zijn *Preliminary*, zijn Voorwoord, bij de hoofdtekst) te schrijven.

Het heeft vele jaren van me gevergd alvorens ik tot een inzicht kon komen in de man die slag leverde met een innerlijk leven geleefd tussen 1916 en 1918 – dat steeds aanwezig was in de jaren 1960, en een uiterlijk leven dat steeds moeilijker te beheersen viel. Hij leefde in twee parallelle werelden, en de spanning tussen de twee kwam tot uiting in de posttraumatische stress die hem in de greep had.

Een van de hoofdproblemen voor hem omstreeks die tijd was dat het pantser omheen zijn creatief talent, dat voor hem in de naoorlogsjaren zo’n enorme hulp was geweest, langzamerhand begon te af te brokkelen. Naarmate die verdediging steeds merkbaarder onder druk van het gif van de oorlogsherinnering kwam te staan nam zijn kwetsbaarheid voor die aanvallen toe. Hij was opgesloten geraakt in zijn gedachten. Wij, zijn gezin, waren jong en leefden van de hand in de tand. Zijn vrouw, mijn moeder Claire, was drieëntwintig jaar jonger dan hij. Hij had niemand van zijn generatie om mee te praten tijdens onze tijd (1953 – 1964) in Hong Kong.

Naast de ‘*verkoelde stomp*’ van zijn innerlijke wereld, die zich aan mij als opgroeiend kind opdroeg, was er ook de andere Edmund – de Edmund die met natuurlijk talent iedereen die hij kende onweerstaanbaar aantrok. De diepere man, die inspiratie en verlichting kon brengen in het leven van zovelen, beschikte over het vermogen van mensen te houden. Dat was een buitengewone aanleg. Zijn ‘talent voor mensen’ kwam tot ontbolstering toen hij nog op school zat, waar

zijn aanleg voor blijvende vriendschap een aanvang nam, en zou zijn hele verdere leven doordeesemen. Hij aanvaardde de mensen voor wat ze waren en bemoedigde hen in de kwaliteiten die hij in hen bespeurde. Ik geloof dat die kwaliteit hem zowel hielp in de oorlog als in de manier waarop hij na de oorlog met zijn leven verder omging. Het maakte hem tot een coulante en minzame man.

Zijn aanleg om mentale kracht en standvastigheid te putten in weerwil van zijn oorlogservaringen maakte het hem mogelijk een uitweg te vinden uit de chaos die na 1918 volgde. In zijn essayverzameling *The Mind's Eye* (uitg. Jonathan Cape, 1934) schrijft hij:

Terugblikkend naar 1918 en dit eerste kwart van 1919, raakte ik over oorlog en vrede wanhopig met mezelf in de knoop. Geen mens met verstand en gevoel had uiteraard één seconde kunnen wensen dat de oorlog een seconde langer had geduurd. Maar zulks gebeurde niet, en toen de tradities en de bestuursvorm die hij in het leven had geroepen ophielden te bestaan, waren wij die erin grootgebracht waren, verloren lieden. Ik was omringd door vreemden. De beproefde waarden waren volkomen weggefallen.

Hier situeerde zich het kernprobleem voor de overlevenden. Ze moesten met zichzelf op een of andere manier in het reine zien te komen in een wereld die zinloos geworden was. Zijn grote geluk was zijn opvoeding en zijn liefde voor de literatuur en het schrijven. Zijn inwendige aandrang en scheppingsdrang boden een tegengewicht voor het schimmige verdriet dat met zijn tentakels teruggreep naar zijn dode strijdmakkers in de loopgraven, en de dood van zijn dochttertje Joy in 1919. De oorlogsverliezen kristalliseerden zich in hem uit tot de dood van dit kindje en deden hem in alle scherpte aanvoelen hoezeer zijn wereld veranderd was. *'Ik zou mijn bloed uitschreien om haar warm te maken'* (uit het gedicht *To Joy/ Voor Joy*). Hij keerde herhaaldelijk terug naar het kerkhof waar ze in een anoniem grafje rust.

26

Wat zijn ervaringen ook waren, hij schreef erover en zijn natuurlijke gaven voerden hem een literaire wereld binnen die hij mee hielp vormgeven. Het leven dat hij sinds 1918 leidde, draagt ons een aantal bouwstenen aan die een begrip opleveren van de kwaliteiten die deze jongeman in zich droeg toen hij zijn eerste passen op Franse bodem zette. Het waren de kwaliteiten die ik gaandeweg met liefde en eerbied ging bejegenen.

Het enigma voor mij, als zijn dochter, en ongetwijfeld voor mijn zussen niet minder, was hoe die lange vinger van een oorlog die aan hem pulkte en zijn innerlijke wereld belastte, voor zo'n diepe verwarring had kunnen zorgen. Het verbijs-

terde me gedurende lange tijd. Als ik vandaag wil weten wat een oorlog aanricht, hoef ik er alleen zijn poëzie erop na te slaan.

Naar het einde van zijn creatieve leven toe schreef hij in 1964 een gedicht met de titel 'A Swan, A Man' ('Een zwaan, een man'). Het decor van dat gedicht is mij goed bekend. Toen hij zich uit Hong Kong terugtrok, betrokken we met z'n allen een oud molenhuis in Long Melford, Suffolk (Groot-Brittannië). Het huis zat gehurkt op de oever van een riviertje en een oude molenpoel. Hij maakte er zijn vaste wandeling van het huis en ging bij de poel staan waar de zwanen kwamen aandrijven om de nu ouder wordende man te bekijken die naar ze stond te turen.

Het gebeurde op een of andere winterdag en er was slechts die enkele zwaan en een klammige wind. Hij schreef in het tweede vers:

*Wat gebeurt er met mijn gedachtentijd,
Met mijn verlangens, mijn daden, deze dag?
De regenstorm striemt de meelijwekkende beek
Met oorlogsbeelden die ik liever had gemist,
Maar in een oorlogswinter kon het slechter zijn;
Naar binnen toe, weet nog wat dode vrienden zeggen,
En leer, als de Oude Zeeman, bidden.*

Aan kracht heeft de indruk van de oorlogsbeelden nooit ingeboet. Zij zijn het die de boodschap dragen.

Margi Blunden
Februari 2013

A series of horizontal blue lines for writing, with a vertical red line on the right side.

Hij die
vertrok ging
spoorslags

Elinor Jenkins

Der Krieg

Franz Werfel (1890-1945)

geschrieben am 4. August 1914

Auf einem Sturm von falschen Worten
Umkränzt von leerem Donner das Haupt,
Schlaflos vor Lüge,
Mit Taten, die sich selbst nur tun, gegürtet,
Prahlend von Opfern,
Ungefällig scheußlich für den Himmel –
So fährst du hin,
Zeit,
In den lärmenden Traum,
Den Gott mit schrecklichen Händen,
Aus seinem Schlafe reißt
Und verwirft.

Höhnisch, erbarmungslos,
Gnadenlose starren die Wände der Welt!
Und deine Trompeten,
Und trostlosen Trommeln,
Und Wut deiner Märsche,
Und Brut deines Grauens,
Branden kindisch und tonlos
Ans unerbittliche Blau,
Das den Panzer schlägt,
Ehern und leicht sich legt,
Und das ewige Herz.
Mild wurden im furchtbaren Abend
Geborgen schiffbrüchige Männer.
Sein goldenes Kettlein legte das Kind
Dem toten Vogel ins Grab,
Die ewige unwissende,
Die Heldentat der Mutter noch regt sie sich.